

Вічна вдова і диявол

Микола Руденко

Поема

1

Сама вдовиця жала й молотила,
І для дітей сама коржі пекла.
Аж ось із запічка нечиста сила
До неї тихий голос подала.

Диявол

Княгине руська! Де твої палаци?
Де горді вої? Де щити й мечі?..
Немов мужичка, загрубіла в праці
Ні шовку на тобі, ані парчі.

Твої вітрила в морі сновигали —
Співало полотно, немов крило.
Тобі корились Новгород і Галич,
А про Москву і чутки не було.

Двосічного меча душа сталева
Понад Босфором розтинала вись.
Хіба ж не ти — німецька королева
Була колись? Євпраксіє, озвись!..

...Вдовиця тоскно оглядає хату.
В печі танцює вогник на лозі.
Упавши на смущину волохату,
Сплять хлопчики...
Селяни чи князі?

Наснилось вчора...
Пресвята Маріє!

Мерщій нечисту силу віджени.
А сон отой вдовине серце гріє —

Ворушить душу, наче звук струни.

Запахне цвітом яблуневе віття —
Тоді, гай-гай, вдовиці не до сну:
Мов сніг, розтане враз тисячоліття —
І стольний Київ упізна княжну.

Обличчя біло-матове — мов крейда,
Підсвічена багрянцем із-за хмар.
Євпраксія (на троні — Адельгейда)
Від долі мала не один удар.

Набачилась, як видно, досить лиха —
В Європі також вистачає зла...
Вона стоїть — наморена старчиха,
Яка півсвіту пішки перейшла.

Вклонилась низько. А росинка рання
Іскриться на високому чолі...
Навіщо трон, коли нема кохання?
Ані Дніпра, ні рідної землі.

Не бийте, люди, в золоті литаври —
Хай челядь пишні страви прибере.
Вона смиренно проситься до Лаври —
Євпраксія черницею помре.

І часом на могилі душі ниці
Спитають, закопиливши губу:
— Німецька королева —
І в черниці?!.
За що їй Бог послав таку судьбу?

2

Чому це сниться у селянській хаті —
Того я пояснити не берусь:
І королівські трапези багаті,
І втеча до Славутича.
На Русь...

А може, й справді ти, мужичка сіра,
Була княжною в іншому житті?
Давно вже бачить материнська віра
На хлопчиках кольчуги золоті.

Вдовиця молиться — і мимоволі
Молитву обертає до вогню.
Так пращури молилися у полі,
Коліна прихиливши на стерню.

Та якось в передзим'ї серед ночі —
У пору непривітну, дощову —
Із глибини вогню холодні очі
Лукаво подивились на вдову.

Вона аж скрикнула.
А очі строго
Їй наказали сісти у куток.

Диявол

Твою молитву я почув, небого.
Гаразд, подбаю про твоїх діток.

Вдова

Я Богові молилась...

Диявол

Ні, княгине!
Раз на вогонь молилась, то мені.
Повір, твоя молитва не загине.
А те, що ти пізнала уві сні, —

Є суцця правда. У ментальнім світі
Держава — це Особа. І вона
Теж здатна втрапити в смертельні сіті,
Неначе нерозсудлива жона.

Ти — Русь. Пізніша назва — Україна.

Терпи, голубко, Вічна Удова!
Хоч залишилася тобі руїна,
Та є у дітях іскорка жива.

Віддай хлоп'ят до мене у науку —
Я їх пошлю в Варшаву чи Москву.
Вони, набивши на чужому руку,
Тобі державність привезуть нову.

Одну умову ставлю: хай забудуть
Ту мову, до якої кожен звук.
Сини по-панськи розмовляти будуть.
Адже ж відомо:
Пан — це не мужик.

З

Війнуло снігом з лугової стежки —
Вітри північні зиму принесли.
Погасло полум'я. Лиш головешки
Іще світилися із-під золи.

Сховалися чи, може, теж зотліли
В якомусь потойбічному вогні
Ті очі, що із полум'я зоріли,
Пекельною звабливістю страшні.

Княгиня знала: всюди з віку-роду
(Як те засвідчують джерела всі)
Єдина мова в короля й народу—
Але не так у Київській Русі.

Ні, не в Європі, а у себе вдома
Вона побачила це згубне зло:
Є мова-панія і є сірома...
Чому ж одвіку так у нас було?

Вкраїнська мова — це ота, що анти
Валами захистили від степів.
Але ж церковні й княжі фоліанти
Не зберегли народу гордий спів.

Виснажує державу, наче нужда,
Між князем і народом ця межа.
Свої князі чи зайди — це байдуже;
Якби ж то мова не була чужа?

Від визиску, грабунку та розбою
У тебе, земле, захисту нема.
Ти розмовляєш лиш сама з собою,
Але ж для людства ти —
Глухоніма...

Задумливо стояла над синами:
Ще кілька літ — і вже не дітлахи.
Вона жила уже не тільки снами —
В уяві їхні міряла шляхи.

Селяни чи князі?..
Та годі, жінко:
Ти ж добре знаєш, що не в тому суть.
Ці голоски, що вже лунають дзвінко,
Які слова між люди понесуть?

Можливо, справді українську мову,
Джерел якої ще ніхто не зна,
Вони на вітер кинуть, як полову, —
І в рідну хату прийде чужина?

І справу наших предків, справу кровну
Зганьблять серед хмільного туману?.. —
О Господи! Скарай мене, гріховну,
Якщо те лихо я не відверну!

А той, хто жив не Божим заповітом,
Хто власні крила темряві віддав, —
Зробившись хмаркою, летів над світом
І українську землю оглядав.

Річки широкі і поля родючі.
Дай тільки людям волю — і вони
Родити змусять навіть вирви й кручі,
Не тільки ці чорноземні лани.

Таких багатств іще не знало людство:
Уродить скрізь, де землю зрушить плуг,
Не сухозлоть, не пишне словоблудство,
А вільний хліб.
І в людях — вільний дух.

Особа, визріваючи в громаді,
Здобуде шану і могутність крил...
Ото вже й буде край захланній владі,
Що не від Бога, а від темних сил.

Диявол

О ні!! Для мови вашого загалу
Хай стане домом не палац, а хлів,—

Щоб ви на кожному кроці відчувала
Неповновартість хлопів і хохлів.

Хай мозок ваш, немов дірявий ятір,
Вам ловить лиш облуду і ману.
Нехай сини вшановують не матір,
А добру хіть несуть на чужину.

Тоді п'ятьма, що висне понад краєм,
Зупинить плин духовної ріки —
Народ, який колись мене скарає,
Сам в летаргії спатиме віки.

...Отак впокоївши підступну душу,
Марудний в розрахунках, мов глитай,
Володар темряви зійшов на сушу
І сів на трон...
Де саме — не питай.

5

Улітку під вербою біля хати
(Як добре, що скінчилася зима!)
Княгиня почала дітей навчати.
Авжеж! Вона їх вчитиме сама.

Вітрець з лугів приносить запах сіна,
За вербами хвилюється Дніпро, —
Тепер напишем, діти: "Україна".
Але вони виводять: "Ма-ло-ро"...

Так само завтра і позавтра буде.
Лише найменший із синів — Петрусь,
Хреста поклавши на чоло і груди,
Побожно вивів: "Україна-Русь".

Хоч як не билася матуся бідна
(Не шкодувала вечорів і днів),
А рідна мова їм була не рідна —
Неначе хто зачаклував синів.

Коли ж не сподівалась поторочі,
В березовому полум'ї рудім
Вона побачила ті ж самі очі,
Для котрих піч —
Однаково, що дім.

Диявол

Пробач за ці нагадування часті —
У тебе денця в пам'яті нема.
Якщо ти справді зичиш дітям щастя—
Облиш навчать мужицького письма..

...Княгиню аж затіпало від гніву.
З водою горщика жбурнувши в піч,
Вона побігла па вологу ниву —
О Боже Сонячний! —
Тобі навстріч.

Молилася і землю цілувала,
І плакала у вишитий рукав.
А в голові думок лиха навала
І важко так,
Мов світ на груди впав.

Дітей будила також на молитву.

Змарніла й висохла від сліз скупих.
І ніби виграла з нечистим битву —
Він зрештою від неї відступив.

Радіє серце матері, бо діти
Любили щиро материнський дім;
Навчились рідним словом володіти —
Яке багатство відкривалось їм!

Вони вже знали: мова в них не згірша
Від інших — ніби глибочінь ріки.
На ній утнеш і проповідь, і вірша,
І філософську працю —
На віки.

Вони вже розуміли, що без мови
Ні власної державності, ані
Тієї пісні, що співають вдови
Серед степів широких по війні.

О так! Усі слов'яни — наші браття.
Та у братів дорослих — все своє:
Сім'я і хата, вогнище-багаття
І сонце, що на шибці виграє.

Коли ж сильніший входить на подвір'я
Слабкішого і чинить там розбій —
Аж вітер з подушок ганяє пір'я! —
Тоді який він брат? Він ворог твій.

...Княгині вже привидилось: на схилі,
Де Володимир підійма хреста,
Її сини, що нині вже при силі,
Із материнським словом на вустах

Звертаються до рідного народу.
А на Софії вдарив перший дзвін:
Він проголошує святу свободу —
Про Віче Рівних сповіщає він.

Диявол зброю проти нас тримає
І крадькома вигострює щодня.
Була вечерея в горщику — й немає:
Її перевернуло бісеня.

Лише в печі від каші зашкварчало
(Крупинки не лишилося на дні!)
Та язички, яких не помічала
Раніш, —
Тепер лизались у вогні.

Можливо, що комусь від того смішки.
Та діти помічали з кожним днем:
Як довго в піч дивитися, то ріжки
І хвіст рудий побачиш над вогнем.

Немила стала материнська хата —
Шкребеться у хлоп'ячі душі страх:
Вискакують із печі бісенята,
Регочуться й танцюють по кутках.

І не лише вечері не зварити,
Не тільки жасько глянути в кутки —
Уже, дивись, города перерито,
Уже й корову доять відьмаки.

У комірчині порожньо і голо —
Ще до Різдва кінчилося зерно.
І закрадається у хату голод,
Якого тут не бачили давно.

Якийсь панок приїхав із Варшави.
А інший —
З Петербурга чи Москви.
Бажаєш для синів багатства й слави —
Нагоду цю не випускай, лови.

Поїхали сини — обидва старші.
Бо кожен досить голоду терпів.
Для них тепер мундири, плаци, марші
Замінять ласку батьківських степів.

Щасти їм, доле, у чужому царстві —
Даруй чини. дворянство, ордени...
А менший з матір'ю на господарстві —
Хай засіває ниву щовесни.

У старших не залишиться і згадок
Про хату, в котрій житиме Петро.
Тож мова предків лиш йому у спадок
Дістанеться —
Його святе добро.

Нехай вона не вибилась поки що
У люди, ніби вбога удова;
Нехай у світі є і кращі, й вищі
Від неї мови —
Та вона жива!

Вона жива — і це найбільше диво:
О як її лиха рука стриже!
Жива, мов іскра та, яку огниво
Під кременем до часу береже.

7

До кого слово праотців перейде —
Те слово, котре вигострив Тарас?
Євпраксія (на троні Адельгейда)
Іще в селянку втілиться не раз.

Чи на Полтавщині, чи на Волині —
Вона не знайде спокою ніде:
Диявол вкаже шлях її дитині,
Синів у яничари поведе.

Добра і правди — невелика жменька.
А лиха — мов озера уповні.
Чужинець так не поглумиться з неньки,
Як рідний син, що зріс на чужині.

Він шле на безоружних зброю грізну —
Йому сумління душу не гризе.

А брата кинувши у кліть залізну,
Вмирати в ліс мордовський відвезе.

Бо тлумачем нових законів, правил
(В модернім одязі, відома річ!)
Лишається отой старий диявол,
Що обезкровив Запорозьку Січ.

Він мешкає в найкращому готелі,
У нього вибір прізвищ та імен.
Свого хвоста ховає у портфелі —
Тож зовні не диявол, а джентльмен.

Де збори — він уже прокравсь до зали,
Тихенько до президії проліз...
Та ми з Петром його давно впізнали —
Тому й потрапили в мордовський ліс.

А на світанку, як велосся здавна
(Ще в дні Бояна, Ігореві дні),
Євпраксія чи, може, Ярославна
Роняє сльози на міській стіні.

Щоправда, від стіни уже ні сліду,
Зате сльоза та ж сама, що й була.
А чи здорова, Петре, чи приїде
Твоя матуся в цю обитель зла?

Минуло, певне, київській княгині
Чи тисячу, чи, може, й більше літ.
Та й досі в неї очі сині-сині,
А в золотій косі вишневий цвіт.

О нене! Ти приймаєш люті муки,
За всіх дітей та за усіх жінок.
І світ до тебе простягає руки,
Щоб зодягнути зоряний вінок.

Хоч ти ще й досі мешкаєш у хижі
Між тихих верб і яблуневих крон,
Не в Києві, княгине, не в Парижі —

В самому Сонці є для тебе трон.

Ти не помреш у випарах ядучих
Отам, де ґрати і залізна кліть—
Босоніж пройдеш по дротах колючих
І станеш світлом для тисячоліть.